

İLK DİL BİLGİSİ DERS KİTABIMIZ MEDHAL-İ KAVÂ'İD HAKKINDA

Doç. Dr. Nevzat ÖZKAN

E. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

1851 yılında Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı Mukaddimetü'l-Edeb, okullarımızda ders kitabı olarak okutulan ilk dil bilgisi kitabımızdır. Bu bakımdan eser, hem dil bilgisi kitaplarımız arasında hem de eğitim tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir.

Eser, 2000 yılında TDK yayınları arasında yayımlanmıştır. Ancak Kurumun yayın politikası sebebiyle bu çalışmada metin ve tıpkı basım yer almakta, eserin değerlendirmesi bulunmamaktadır. Bu yazıda eser konusu ve içeriği bakımından ele alınarak bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mukaddimetü'l-Edeb, Ahmet Cevdet Paşa, kelime, ek, Türkçe, Arapça, Farsça.

Türkçenin kurallarının düzenli bir öğretim sistemi içinde verilmesi konusundaki ilk düşünce ve uygulamalar, Batılılaşma dönemimizin ilk adımı olan Tanzimat fermanından sonra başlamıştır. 1851 yılında Türkiye'nin ilk bilimler akademisi olarak kabul edilen Encümen-i Dâniş kurulur. Bu kurumun aldığı kararlar arasında Türkçenin kurallarını her seviyeden insanımıza öğretecek bir dil bilgisi kitabının ve geniş çaplı bir sözlüğünün hazırlanması, Türk tarihini kronolojik bir düzen içinde verecek bir tarih kitabının yazdırılması vardır. Encümen-i Dâniş'in bu kararlarının bir sonucu olarak Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın birlikte hazırladıkları *Kavâ'id-i Osmâniye* ile Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmâni* adlı eserleri ortaya çıkmış, ancak Türk tarihi konusundaki proje tam olarak hayata geçirilememiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*'in¹ ortaya çıkışını, "Daha sonra tecrübeyle Kavâ'id-i Osmâniyye'nin yeni başlayanlara öğretilmesinde ve anlatılmasında zorluklar görüldüğünden onun bir özeti olmak üzere Medhal-i Kavâ'id adlı eseri yazdım, bir sene sonra o da öncelikle rüşdiye mekteplerinde okunmak üzere basılmıştır²." sözleriyle anlatır. Bu ilk baskı, taş

basma olarak 55 sayfadır. Eser, daha sonraki yıllarda yedi baskı daha yapmıştır. Ancak baskılar arasında çok küçük farklar bulunmaktadır.

Bu açıklamaların ardından ilk baskıyı esas alarak eseri bölümler hâlinde değerlendirmeye çalışacağız.

Medhal-i Kavâ'id:

Eserin girişini teşkil eden bu bölüm, geleneğe uygun olarak besmele ve Allah'a şükran duygularının ifade edilmesiyle başlar ve ardından şu açıklamalara yer verilir: Allah, *Âdem'e isimleri öğretti* (Bakara Suresi 38) ayetinde belirttiği üzere insana dil yeteneğini bahşetmiş ve insanları diğer canlılardan bu özelliği ile ayırmıştır. İnsanlara her bakımdan bir üstün örnek olan Hz. Peygamberin güzel konuşmasına, *Bana sözlerin tamamı verildi* hadisi, söylediklerinin doğruluğuna ise *O ancak bir vahiydir* (Necm Suresi, 4) ayeti bir delil teşkil etmektedir. Peygamberin soyu ve arkadaşları ise davranış ve sözleri ile dinin gizli kalan yerlerinin anlaşılmasına birer kaynak olmuşlardır.

Dîbâce:

Bugün yazılan eserlerdeki ön sözün yerini tutan bu bölümde, devrin hükümdarı³ ilme ve eğitimin yaygınlaşmasına verdiği değerden dolayı övülerek söze başlanır. Yazarın Meclis-i Ma'arif-i Umûmiyye üyesi olmasından dolayı Osmanlı dilinin öğrenilmesini kolaylaştırmak için yazdığı *Kavâ'id-i Osmâniyye*'nin her konuda bir kaynak olmasına rağmen, yeni başlayanlara kolaylık sağlamak ve ilk kitaba bir başlangıç olmak üzere bu eserin bir özeti hâlinde bu yeni eserini kaleme aldığı, bu sebeple de kitaba dil bilgisine giriş (**Medhal-i Kavâ'id**) adı verdiği anlatılır.

Mu'allimîne Lâzım Olan Ma'lûmat:

Eserini bir ders kitabı olarak hazırladığı için, öğrenciler yanında öğretmenlere de seslenme ihtiyacı duyan yazar, bu bölümde öğrencilerine Türkçe öğretecek öğretmenlere, Türkçenin okunuşu ve yazılışı ile ilgili özel durumlar, özel yazı işaretleri ve bu hususta kitapla getirilen bazı yenilikler hakkında bilgiler vermiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, yazıda Arap alfabesinde bulunan yirmi sekiz harfin kullanıldığını, ancak Arap alfabesindeki **benin** altına üç nokta konularak yazılan bâ-i Fârisî "p", **cimin** üzerine üç nokta konularak yazılan cîm-i

Fârisî "ç", **kâf**ın üst kolu kıvrılarak yazılan kâf-ı Fârisî "g" ve kâf-ı Türkî adı verilen sağır kâf "ñ" ile bu sayının otuz ikiye çıktığını belirtir.

Yazarın, Türkçede kullanılan **sağır kâf**ın İstanbul Türkçesinde artık **nun** gibi okunduğu yolundaki açıklamasından, *ñ* sesinin 19. yüzyılın ortalarında İstanbul Türkçesinde konuşma dilinden tamamen kalkmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ünlüleri göstermeye yarayan yazı işaretleri olan fetha (üstün), kesre (esre) ve zammeye (ötre) sırasıyla alâmet-i elif, alâmet-i yâ ve alâmet-i vav adı verildiği belirtildikten sonra, Türkçenin sekiz ünlüsünün bu işaretlerle okunmadığı eklenir. Bu yazı sistemine göre *öldü, oldu; böldü, buldu; büzdü, bozdu; bildir, bildir* kelimelerini birbirinden ayırmanın çok zor olduğu anlatılır.

Bu zorluğun giderilmesi için yazar; Türkçe kelimelerde, fetha-i sakîle dediği *a* ünlüsünü fetha-i hafife dediği *e* ünlüsünden ayırmak için, **elifin** üzerine med işaretinin konulduğunu belirtmekte ve bundan hareketle yuvarlak ünlüleri birbirinden ayırmak için de $\sim$ işaretinin **vav**ın üstüne konularak *o* ünlüsünün, altına konularak *ö* ünlüsünün; $\wedge$ işaretinin **vav**ın altına konularak *u* ünlüsünün, üstüne konularak *ü* ünlüsünün gösterilebileceğini ifade etmektedir. Bu bilgilerin ardından, **vav**ın bu işaretlerden biriyle kullanıldığı zaman da *v* ünsüzüne karşılık olacağını, düz dar ünlülerden *ı* ünlüsünün de **ya** harfinin altına $\perp$ işareti konularak *i* ünlüsünden ayrılabilceğini anlatmaktadır.

Yazar bu anlattıklarını, *al, bal - el, bel; kır, yıl - ip, çit; ok, tok - öz, söz; buz, tuz - düz, yüz* kelime çiftlerini teklif edilen işaretlerle yazarak bir tabloda göstermek suretiyle pekiştirir.

Söyleyişte görülen ünlü-ünsüz ilişkisi de **sin, kâf** ve **kâf-ı Fârisî "g"** harflerinin her zaman hafif hareke istedikleri yani ince ünlüyle kullanıldıkları, **vav, sad** ve **kaf** ünsüzlerinin ise her zaman sakil hareke istedikleri yani kalın ünlüyle kullanıldıkları belirtilmek suretiyle anlatılır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın *Medhal-i Kavâ'id*'de bu açıklamalarla kabul ettirmeye çalıştığı hareketlerle ilgili düşünceleri, kendinin de belirttiği gibi, Encümen-i Dâniş ve Münif Paşa tarafından benimsenir⁴ ve 1863-1864 ders yılında ders kitaplarında bu hareketler ve işaretler kullanılmaya başlanır⁵. Ahmet Cevdet Paşa bu ilgi ve destekten cesaret almış olmalı ki daha önceki dil bilgisi kitaplarının genel bir değerlendirmesi niteliğini taşıyan *Tertîb-i Cedid Kavâ'id-i Osmâniyye*'de bu alandaki tekliflerini ve uygulamalarını sürdürür ve aynı eserde noktalama işaretlerini de kullanır.

Mukaddime:

Bu bölümde; dil bilgisi, dili doğru söyleyip yazma ilmi, buna bağlı olarak Osmanlı Türkçesinin dil bilgisi de Osmanlı dilini doğru söyleyip yazma ilmi olarak tanımlanır.

Lisân-ı Osmânî'nin yani Osmanlı Türkçesinin Türkî, Fârisî ve Ara-bîden mürekkep bir dil olduğu açıklaması yapıldıktan sonra, bu dilin otuz iki harfî bulunduğu söylenerek alfabetik bir sırayla harfler verilir.

Harflerin telâffuzu konusunda, **zad** harfinin **za** gibi, üzerine üç nokta konularak sağır kâf adını alan **kâf** harfinin de **nun** gibi söylendiği bilgileri verilir ve buradan hareketlerle ilgili açıklamalara geçilerek, Mu'allîmine Lâzım Olan Ma'lûmat bölümünde ünlülerin yazıda birbirinden ayrılması için kullanılan işaretlerle ilgili söylenenler tekrar edilir.

Harekelerle ilgili açıklamaların arasında hafif bir harekeyle (ince bir ünlü ile) başlayan bir kelimenin hafif harekeyle devam etmesi, sakil bir harekeyle (kalın bir ünlü ile) başlayan bir kelimenin sakil harekeyle devam etmesi; yani büyük ünlü uyumu kuralı tanımı da verilir ve *inanmak* kelimesinin bu kuralı ihlâl eden bir kelime olduğu belirtilir.

Bir hareke çeşidi olan, ancak Türkçede bulunmayıp Arapça ve Farsça kelimelerde görülen teşdidin bir harfî iki defa okutturduğu *Muhammed* ve *Ferruh* kelimeleriyle örneklendirilir.

Harflerin yazılışı ile ilgili bir başka özellik de kendilerinden sonra gelen harfle bitişip bitişmemeleridir. Harf-i infisal denilen **elif, dal, zel, re, ze, je, vav** kendilerinden sonra gelen harflerle bitişmezler, harf-i ittisal denilen geri kalan harfler ise kendilerinden sonra gelen harflerle bitişirler.

Bu bölümün son konusu diğer bölümlerin esasını teşkil eden kelimedir. Hurûf-u hecâ denilen harflerden meydana geldiği belirtilen kelimenin ağızdan çıkıp bir manayı ifade eden şey olduğu ve isim, sıfat, zamir, ism-i işâret, mübhemat, masdar, fi'l, fer'-i fi'l olmak üzere dokuz çeşidi bulunduğu belirtilir.

Bâb-ı evvel isim beyânındadır:

Eserin birinci bölümü isim konusuna ayrılmıştır. Bu bölümün hemen başında isim, şahıstan veya şeyden haber veren kelime olarak tanımlanır ve isimler; müfret yani teklik ve cem yani çokluk olmak üzere iki kısımda ele alınır. Müfret isimler, bir şahıstan veya şeyden, cem isimler ise birden ziyade şahıstan veya şeyden haber veren kelime olarak izah edildikten sonra cem isimlerin müfret isimlere *-lar* eki getirilerek yapıldığı açıklanır.

Arap gramer anlayışının etkisiyle ismin hâlleri dört bölümde ele alınır. Bulunma hâli eki *-DA* ve çıkma hâli eki *-DAn* edat olarak değerlendirilerek edatlar bölümünde işlenir.

Ele alınan hâl kategorilerinden birincisi mücerret olarak adlandırılan yalın hâldir. Yalın hâlde isim kendi hâli üzere kullanılır; cümlede mübteda yani özne ve haber yani yüklem olma görevi üstlenir.

İkincisi mef'ûlün-bih yani yükleme hâlidir, *kitabı* örneğinde olduğu gibi ismin sonuna kesre almış **ya** harfi getirilerek yapılır.

Üçüncüsü mef'ûlün-ileyh yani yönelme hâlidir, *derse çalış* örneğindeki *derse* kelimesinde olduğu gibi ismin sonuna üstünle harekelenmiş **hâ-yı resmiyye** getirilerek yapılır.

Bu hâl kategorisi anlatılırken, isim bir ünlü ile biterse **hâ-yı resmiyye** ile isim arasına bir **ya** harfi gelir denilerek *sahrâyı dolaştım* ve *bahçeye girdim* örnekleri verilmektedir. Ancak birinci örnekte geçen *sahrayı* kelimesi mef'ûlün-ileyh yani yönelme hâlinde değil, mef'ûlün-bih yani yükleme hâlinde bulunmaktadır.

Dördüncüsü izafet yani ilgi hâlidir. İzafet, bir ismi bir isme bağlamak şeklinde açıklanmakta ve tamlamanın unsurları muzaf yani tamlanan ve muzâfun-ileyh yani tamlayan olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Tamlayan ismin *(n)-İñ*, tamlanan ismin *-I* ve *-sI* eki aldığı örneklerle açıklandıktan sonra tamlamaya giren *su* kelimesinin tamlayan olduğunda istisna olarak *suyun*, bazen de kurala uygun olarak *sunun* şeklinde, tamlanan olduğunda ise istisna olarak *suyu* şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir.

Bu açıklamaların ardından *kitap*, *oda*, *gedâ*, *efendi* ve *kapı* isimlerinin hâl ekleri ile çekimi bir tabloda verilmektedir.

Türkçe de *ayak* kelimesi gibi **kaf** ünsüzüyle biten kelimelerin hâl eki aldıkları zaman *ayağı*, *ayağa*, *ayağın* şekline girdikleri, yani son sesteki tonsuz ünsüzün iki ünlü arasında tonlulaştığı anlatılmaktadır⁶.

Türkçe izafetle ilgili açıklamalar böylece bitirildikten sonra, Arapça ve Farsça kelimelerde görülen Farsça izafet konusu ele alınarak *cild-i kitap*, *kenâr-ı bağ* gibi örnekler verilir. Ardından **hâ-yı resmiyye** ve **ya** harflerinden biriyle biten isimlerin muzaf oldukları zaman sonlarına hemze, **elif** ve **vav** harflerinden biriyle biten isimlerin muzaf oldukları zaman sonlarına **ya** getirildiği örneklerle açıklanır.

Kavâ'id-i Osmâniyye'de uzunca bir bölümde ele alınan Arapça isimler ve tamlama şekli hakkında bu bölümde her hangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Bâb-ı sâni sîfat beyânındadır:

İkinci bölümde sîfat işlenmektedir. Sîfat, bir ismin hâl ve keyfiyetini bildirmek için o ismin yanına getirilen kelime olarak tanımlanır. Sîfat almış isme ise mevsuf adı verilmektedir. Türkçe tamlama düzenine göre tamlayan durumundaki sîfat her zaman başta bulunur, tamlanan durumundaki isim ise sonda bulunur ve sîfat çokluk bildirse bile teklik hâlde olur.

Türkçe sîfat tamlaması ile ilgili bu açıklamaları Farsça sîfat tamlaması hakkında yapılan açıklamalar takip eder. Arapça ve Farsça kelimeler, tamlanan ismin son hecesi esreli okunmak suretiyle sîfata bağlanarak Farsça terkîp düzeniyle sîfat tamlaması yaparlar.

Son bölümde ele alınan Arapça kelimelerin Türkçe ve Farsça kelimelerden farklı olarak dişi ve erkek kelimeler şeklinde sınıflandırıldıkları ve tamlama düzeni içinde de bu özelliklerinin göz önüne alındığı belirtilir. Çokluk hâlde bulunan isimlerin de dişi sayıldıkları için dişi sîfatlarla tamlama düzenine girdikleri açıklanır. Son söz olarak bu bölümün daha ayrıntılı bir şekilde ele alındığı *Kavâ'id-i Osmâniyye*'ye gönderme yapılır.

Bâb-ı sâlis zamir beyânındadır:

Üçüncü bölümde zamir konusu ele alınmaktadır. Zamir, ismin yerini tutan kelime olarak tanımlandıktan sonra zamirler Arapça sarfın etkisiyle III. şahıstan başlamak üzere *gaa'ip* yani adı geçen *o*; muhâtap yani dinleyen *sen*; mütekellim yani konuşan *ben* olmak üzere sıralanmakta ve zamirlerin çokluk şekilleri de *onlar*, *siz*, *biz* şeklinde belirlenmektedir.

İsimlerin yerini tutan zamirlerin tıpkı isimler gibi hâl ekleri aldığı anlatılmak üzere bir tablo verilmektedir. Bu tabloda şahıs zamirlerinin yalın, yükleme, yönelme hâli ve iyelik grubu çekimleri yer almaktadır. III. teklik ve çokluk şahıs çekiminde *onun kitabı* ve *onların kitabı* şeklinde iyelik grubunun isim kısımları teklik olarak gösterilmektedir⁷.

Bir çeşit zamir eki olarak değerlendirildiği anlaşılan iyelik ekinin değişik şekillerde yazılan kelimelerle çekimi tablolar hâlinde sunulmaktadır. Son harfi önceki harften ayrı yazılanlar için *kitap*, son harfi önceki harfe bitişenler için *emir*, son harfi **hâ-yı resmiyye** olanlar için *hâne*, son harfi **elif** olanlar için *safâ*, son harfi **ya** olanlar için *yalı*, son harfi **vav** olanlar için *kapu* kelimesi seçilmekte ve bu kelimelerin her birine iyelik eki getirilerek dört hâl kategorisine göre çekimi birer tabloda verilmektedir. İyelik eki almış kelimeler, III., II., I. teklik, II. ve I. çokluk şahıs sırasına göre dizil-

mekte, III. çokluk şahıs iyelik eki almış kelimelerin hâl ekleri ile kullanılışına yer verilmemektedir.

İmlâ ile ilgili olarak da, isimle iyelik eki arasında bulunan yardımcı ünlü olan **ya** (I) ünlüsünün genellikle yazıldığı, ancak bazen yazılmadığı durumların da bulunduğu anlatılmaktadır.

Bâb-ı râbi ism-i işâret beyânındadır:

Dördüncü bölümde ism-i işâret olarak adlandırılan işaret zamirleri ele alınmakta ve bu kelime türü kendisiyle bir şeye işaret olunan kelimeler olarak tanımlanmaktadır. İşaret zamiri olarak *bu*, *şu* zamirleri ve çokluk şekilleri *bunlar*, *şunlar* zamirleri sıralanmaktadır. İşaret zamirlerinin hâl ekleri ile çekimi bir tabloda sunulmaktadır.

Uzaktaki veya görünmeyen bir varlığı işaret etmek için kullanılan *o* zamirinden ve çokluk şekli olan *onlar* zamirinden bu bölümde söz edilmektedir.

Bâb-ı hâmis mübhemat beyânındadır:

Beşinci bölümde belirsizlik ifadesi taşıyan kelimeler işlenmektedir. Bu tür kelimeler, mübhemat başlığı altında toplanmakta ve belli etmeyerek bir şeyi iş'âr eden kelimeler şeklinde tanımlanmaktadır. Bu başlık altında ilk olarak bazen *kendü* biçimi de kullanılan *kendi* dönüşlülük zamiri ele alınarak bütün şahıslara göre çekimi yapılmakta, ardından bunun Farsçadaki karşılığı *hod* ve Arapçadaki karşılıkları *bi'z-zat* ve *bi'n-nefs* üzerinde durulmaktadır.

Ne, *kim* ve *kaç* soru zamirleri ve bunların çokluk şekilleri, *kim gelirse gelsin*, *ne olursa olsun*, *kaç olursa olsun* cümlelerindeki kullanılışları ile belirsizlik ifadesi olarak ele alınmaktadır. *Kaç* soru kelimesinin Farsçadaki karşılığı *çend* de, Türkçedeki *çend defa* kullanılışı ile dilimizin belirsizlik ifadesi taşıyan sözleri arasında değerlendirilmektedir.

Bâb-ı sâdis masdar beyânındadır:

Altıncı bölümde ele alınan mastar, "bir işin ismi olup âhiri *mek* yâhut *mak* olur." şeklinde tanımlanmaktadır. Ardından kelimenin madde-i asliyesi olarak adlandırılan fiil kökü ve fiili mastar hâline getiren *-mAk* ekinin kullanılışı ele alınmaktadır. Fiil köklerinin diğer kullanım biçimleri olan fiil çekimlerine ise sıyga yani kip adı verilmektedir.

Mastarların yazılışı ve bunların yazımında görülen bazı farklı şekillerin nasıl anlam değişmelerine yol açtığı örneklerle anlatıldıktan sonra mastarlar, masdar-ı mücerrede yani basit mastarlar ve masdar-ı mezîdün-fih yani türemiş mastarlar olarak ikiye ayrılır.

Mastarlar, nesne alma durumlarına göre lâzım yani geçişsiz ve müte'addî yani geçişli fiiller olarak gruplandırılmaktadırlar. Bazı fiillerin *kitabı hocaya vermek* örneğinde olduğu gibi iki mef'ûle yani iki nesneye yönelik oldukları ifade edilir. Bu yaklaşımdan ve daha önce de yönelme hâli için *sahrâyı dolaştım* örneğinin verilmesinden, Arapça sarfın etkisiyle yükleme ve yönelme hâllerinin bazen aynı kategoride değerlendirildikleri anlaşılmaktadır.

Fiil çatıları öznelere göre de bir değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Ma'lûm yani etken çatı mastarın anlamının öznenin işi olması şartına bağlanmakta; meçhul yani edilgen çatı ise mastarın gösterdiği hareketin özneye değil nesneye yönelik olmasıyla açıklanmaktadır.

Türemiş fiillerden, **lam** (-l-) veya **nun** (-n-) ekleriyle türeyen meçhul yani edilgen çatılı ve mutâva'at yani dönüşlü çatılı fiiller aynı gruba dahil edilerek, bunların *adam kendi kendine yıkanmak* ve *esvap yıkanmak*, *ayak üzerine dikilmek* ve *ağaç dikilmek* şekillerinden birincilerin meçhul, ikincilerinin mutâva'at anlamı taşıdığı belirtilmektedir.

İkinci gruba **şin** (-ş-) ile türeyen iştirak yani işteşlik fiilleri, üçüncü gruba **ta** (-t-) ve **-Dir** ekleri ile geçişli veya ettirgen yapılan fiiller dahil edilmektedir. Bu kısımda **-t-** ekinin; son sesi ünlü olan ve birden çok hecesi bulunan fiiller ile **-Dir-** eki almış fiillere, **-Dir-** ekinin ise son sesi ünlü olan tek heceli fiiller ile son sesi ünsüz olan ve birden çok hecesi bulunan fiillere geldiği örneklerle açıklanır.

Dördüncü grupta **lâm-ı meftûha** (-la-) ile isimden türemiş fiiller ile **-n-** ve **-ş-** ekiyle genişletilmiş şekilleri ele alınmaktadır.

Türemiş fiillerden sonra bir isimle birlikte kullanılan fiillerin meydana getirdiği birleşik fiiller işlenmektedir; *ateş yakmak*, *ziyâ vermek* gibi deyimleşmiş ifadelerden sonra Türkçenin isimle birleşik fiil yapan aslî yardımcı fiilleri olan *etmek*, *eylemek*, *olmak*, *kılmak* fiilleri ile bazen bu fiillerin yerine de kullanılan *yapmak* ve *bulunmak* fiilleri anlatılmaktadır.

Bu bölümde, mastarların **-mA** ekinin son sesi düşürülerek yapılan **-mA** ekiyle türetilmiş tahfîfi yani hafifletilmiş şekli ve **-mA** ekinin son hecesinden sonra getirilen **-Ilk** ekiyle genişletilmiş te'kîdî yani kuvvetlendirilmiş şekli ve bunların isimler gibi hâl ekleriyle kullanılışı ele alınmaktadır. Bu mastar şekillerine fiil kök veya gövdelerine **şin** (-İş) eki getirilerek türetilen hâsıl-ı mas-

darlar da dahil edilmektedir. Master şekillerinin hâl ekleriyle kullanılışı tablosunda *-mAk* ekiyle yapılan masterların ilgi hâli eki almadığına işaret edilmektedir.

Bâb-ı sâbi fi'l beyânındadır:

Altıncı bölümde fiil çekimleri üzerinde durulmakta ve "fiil, üç zamandan birinde vâk'i işe delâlet eden kelimedir." şeklinde tanımlanmakta ve *geldi, geliyor, gelecek* örnekleri ile söz konusu üç zamandan görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Ancak fiil çekim tablolarında mâzî-i şuhûdî (görülen geçmiş zaman), mâzî-i naklî (öğrenilen geçmiş zaman), muzârî (geniş zaman), hâl (şimdiki zaman), istikbâl (gelecek zaman), fi'l-i vücûbî (gereklik), fi'l-i iltizâmî (istek), emr-i gaa'ip - emr-i hazır (emir) kiplerinde çekilmiş fiiller sıralanmaktadır. Bugün tasarlama kipleri içinde değerlendirdiğimiz şart kipi ise bir fiil kipi olarak ele alınmamakta şart birleşik çekimi yapan bir yardımcı fiil olarak değerlendirilmektedir⁸.

Fiil çekimleri basit ve birleşik çekimler olmak üzere iki bölüme ayrılmakta ve basit kipler, fiil kökünün görünüşünün şahıs ve kiplere göre değişmesi olarak tanımlanmaktadır. Tablolar hâlinde düzenlenen fiil çekimleri, son sesi ünsüz olan ince sıradan fiillerin ve kalın sıradan fiillerin etken ve edilgen çatıları olumlu ve olumsuz şekilleri ile III., II., ve I. teklik ve çokluk şahıslara göre sıralanmaktadır.

Son sesi ünsüz olan ince sıradan etken çatılı fiil olarak *sevmek*, edilgen çatılı fiil olarak *sevilmek*; kalın sıradan etken çatılı fiil olarak *yazmak*, edilgen çatılı fiil olarak da *yazılmak* fiilleri seçilmiştir.

Emir çekiminin gaa'ip kısmında III. teklik ve çokluk, emr-i hazır kısmında II. teklik ve çokluk şahıs çekimleri verilmiştir.

Son sesi ünsüz olan fiil çekim tablolarından sonra emir çekimin III. teklik şahıs eki *-sIn* ve gereklik eki *-mAlı*'nın değişik yazılışları anlatılır.

Son sesi ünlü olan fiillerin çekim tabloları da tıpkı son sesi ünsüz olan fiillerin çekim tabloları gibi düzenlenmektedir. Ancak son sesi ünlü olan fiil çekim tablolarında bütün kiplerin ve şahısların tek tek gösterilmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Son sesi düz ünlü olan fiillerin ince sıradan olanları için *bellemek* ve *bellenmek*, kalın sıradan olanları için *aramak* ve *aranmak* fiillerinin, son sesi yuvarlak ünlü olanlar için ise *okumak* ve *okunmak* fiillerinin çekimleri yapılmıştır.

Basit kiplerden sonra ele alınan birleşik kipler, yardımcı fiil ile yapılan fiil çekimleri olarak tanımlanır. Yardımcı fiil ise mastarı ve başka kipleri olmayan yalnızca geçmiş zaman ve şart çekimleri bulunan fiil olarak açıklanır. *i-* yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart çekimi III., II. ve I. teklik ve çokluk şahıs sırasına göre birer tablo ile verilir.

Basit fiil kipinin III. teklik şahıs çekiminden sonra *i-* yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi getirilerek hikâye birleşik çekimi, aynı yardımcı fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimi getirilerek rivayet birleşik çekimi, şart çekimi getirilerek şart birleşik çekimi yapılır. Fakat görülen geçmiş zamanın rivayet çekimi bulunmamaktadır.

Basit fiil çekimlerinde bütün fiil kiplerinin şahıslara göre çekimi verildiğinden, birleşik fiil çekimlerinde bütün kiplerin sadece *sevmek* fiili ile III. teklik şahsa göre çekimi sıralanmaktadır.

Birleşik fiil çekim tablolarında istek kipinin hikâyesi *seveydi*, rivayeti *seveymiş*, şartı *sevse* şeklinde verilmektedir. Tablonun sonunda ise bu birleşik çekimlerin aslında *seve idi*, *seve imiş*, *seve ise* şeklinde olduğu ses yutumu sebebiyle birleştirildiklerinden bu şekle girdikleri, diğer kiplerin de aynı usulle *sevdiydi*, *sevmişti*, *sevemiş*, *seviyormuş*, *sevecekse*, *sevmeliyse* şeklinde birleştirilebileceği söylenmektedir.

Basit ve birleşik fiil çekimlerinin ardından sıyga-i sıla denilen sıfat-fiillere geçilmektedir. Sıfat-fiillerin geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman çekiminin bulunduğu, isimler gibi şahıs zamirleri ile iyelik çekimine girdiği ve hâl eki alabildiği ifade edilmekte ve geçmiş zaman çekimi için *sevdiği*, gelecek zaman çekimi için *seveceği*, şimdiki zaman çekimi için *sevmekte idiği* çekimleri esas alınarak hâl ekleri ile çekimi tablolar hâlinde sunulmaktadır. Aynı çekimlerin kalın sıradan fiiller ile yapılması için ise *yazmak* fiili seçilmiştir.

İyelik eki almış bir sıfat-fiil şekli olan *idiği* kelimesinin *idüğü* şeklinin de var olduğu ve bunun yerine *olduğu* ve *bulunduğu* kelimelerinin de konulmasıyla bir tür şimdiki zaman çekimi yapılabileceği anlatılmaktadır.

Sıfat-fiillerle ilgili anlatılacaklar böylece tamamlandıktan sonra rabt sıygaları adı verilen zarf-fiiller ele alınmaktadır. Zarf-fiiller, bir sözü bir başka söze bağlayan, değişik kiplere göre çekimi bulunmayan, etken ve edilgen çatıları ile olumlu ve olumsuz yapıları olan fiil şekilleri olarak tanımlanmakta; *-Ip* zarf-fiil eki sıyga-i atfiyye, *-IcAk* zarf-fiil eki sıyga-i ta'kiyye, *-IncA* zarf-fiil eki sıyga-i intihâ'iyye, *-All* zarf-fiil eki sıyga-i ibtidâ'iyye, *-Dikça* zarf-fiil eki sıyga-i tevkîtiyye olarak adlandırılmakta ve

sevmek, yazmak, bellemek, aramak, acımak, okumak fiilleri bu zarf-fiil eklerine göre etken, edilgen çatıları ve olumlu, olumsuz şekilleri ile çekimlenmektedir.

Bâb-ı sâmin fer'-i fi'l beyânındadır:

Sekizinci bölümde fiil kökünden türeyen kelimeler ele alınmaktadır. İlk olarak Arapçadaki kelime tasnifinin etkisiyle, *-An* ekinin etken çatılı fiile getirilmesiyle yapılan ism-i fâil ve aynı ekin edilgen çatılı fiile getirilmesiyle yapılan ism-i mef'ûl işlenmektedir. Bu tür kelimelerin tıpkı isimler gibi işlem gördüğü örneklerle anlatıldıktan sonra ism-i fâil kategorisine *-Icl* ekiyle yapılan isimler ve ism-i mef'ûl kategorisine edilgen çatılı fiillere *-mİş* eki getirilerek türetilen sıfat-fiiller de dahil edilmektedir.

Mübâlaga-i ism-i fâil kategorisine ise fiillerden devamlılık arz eden nitelik isimleri türeten *-GAN* ve *-Glç* fiilden isim yapma ekleriyle türemiş isimler sokulmaktadır.

Sıfat-ı müşebbehe ise *-Ik* ve *-GIn* ekleriyle türemiş sıfatlardır. Bunların bazılarının ism-i fâil, bazılarının ise ism-i mef'ûl anlamı taşıdıkları belirtilmektedir.

Fiillerden türemiş kelimelere *-ArAk* zarf-fiil eki de dahil edilmekte ve bu ekin *-A-* istek ekine mahiyeti belirtilmeyen bir *-rAk* eki getirilerek türediği söylenmektedir.

Son olarak Arapça mastarların ve fiilden türemiş isimlerin dilimizde yaygın olarak kullanıldığı ancak bunlarla ilgili bilgilerin *Kavâ'id-i Osmâniyye*'de verildiği hatırlatılmaktadır.

Bâb-ı tâsi edevat beyânındadır:

Dokuzuncu bölümün konusunu teşkil eden edatlar, "başlı başına bir ma'nâya delâlet etmeyip belki kelimelerin birbiriyle terkîbine âlet olarak kullanılan kelimeler" olarak tanımlanmakta, ancak bu kategoriye çok sayıda çekim ve yapım eki de dahil edilmektedir.

Bu bölümde ele alınan başlıca edat ve ekler şunlardır:

Üzere yükseklik edatı (edât-ı isti'lâ) olarak adlandırılmakta ve Farsça *ber*, Arapça *alâ* edatlarının da aynı işlevde kullanıldığı belirtilmektedir.

İçin sebep edatı (edât-ı ta'lil) yanında Farsçadan *beray*, Arapçadan *li* ve *li-ecl* edatlarının da aynı işlevle kullanıldığı söylenmektedir.

İle sohbet (musâhebet) ve mâ'iyet (beraberlik) edatının bazen *-LA* şeklinde isme bitiştirildiği, Farsçadan *bâ* ve Arapçadan *ma'a* edatlarının da *ile* edatıyla aynı işlevde kullanıldığı bildirilmektedir.

Edat olarak değerlendirilen *-Dan* çıkma hâli ekinin *İstanbuldan Mısırda dek gittim* cümlesinde olduğu gibi fiilin gösterdiği işin başlangıcını, *gümüşten zarf yaptırırım* cümlesinde olduğu gibi bir nesnenin neden yapıldığını, *şu etten bir parça kes* ve *meclis-i ma'ârif â'zâsından filan* ibarelerinde olduğu gibi bir bütünün parçasını bildirdiği ifade edilmekte ve bu ekin iyeleklerinden, şahıs ve işaret zamirlerinden, zaman bildiren sıfat-fiil eklelerinden sonra gelebileceği örneklerle gösterilmektedir. Farsçadan *ez*, Arapçadan *min* ve *an* edatlarının da *-Dan* ekiyle aynı işlevde kullanıldığı anlatılmaktadır.

-DA bulunma hâli eki de edat olarak değerlendirilmektedir. Bu ekin geldiği kelimelere zarf anlamı kattığı, *-Dan* çıkma hâli ekinin diğer ek ve kelimelerle girdiği şekil münasebetlerine girebildiği ve Farsçadan *der*, Arapçadan *fi* edatının bu ekle aynı işlevde kullanıldığı açıklanmaktadır.

Dek, bir şeyin bittiği noktayı bildiren ve bazen anlamı pekiştirilmek üzere başına *çak* edatı getirilen bir miktar edatıdır. Farsçadan *tâ*, Arapçadan *ilâ* edatları da aynı işlevde kullanılmaktadır.

Benzetme edatı *gibinin* Farsçadaki karşılığı *çü* ve *çün* edatı, Arapçadaki karşılığı ise kelime başına getirilen *kâf* harfidir.

-CA eşitlik eki, bir hükmün yönünü bildiren bir unsur olarak açıklanmakta ve Farsça *-âne* ekinin de aynı işlevde kullanıldığı bildirilmektedir.

İken zarf-fiili, "bir fiilin vukû'unda öznenin veyâ nesnenin ne hâlde olduğunu ifade eden söze eklenen bir zarf eki (edât-ı hâl)dir."

Ki ve aynı işlevde kullanılan *kim* bağlacı, bir cümlenin anlamını bir şeye sıfat hükmünde bağlayan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Dahi, "iki şeyi bir hükmünde birleştiren bir edat" olarak açıklanmakta ve *da / de* edatları onun hafifletilmiş bir şekli olarak görülmektedir.

Hem edatı da tıpkı *dahi* edatı gibi, iki şeyi bir hükmünde birleştiren bir edat olarak açıklanmakta ve örneklerle bu iki edat arasındaki işlev birliği açıklanmaya çalışılmaktadır.

Yahut, bazen hafifletilmiş şekliyle *ya* olarak kullanılan ve iki ihtimali birden ifade eden bir edat olarak açıklanmaktadır.

Vav, Arapçada *ve*, Farsçada *u*, *ü*, *vü*, Osmanlı Türkçesinde her iki dildeki şekilleriyle kullanılan bir bağlama edatıdır.

-sIz eki, isimleri; *değil* edatı, sıfatları olumsuz kılan unsurlar olarak değerlendirilmekte, ardından -mAk mastar ekinden sonra gelen -sIz olumsuzluk ekine, yazarın ifadesiyle **ya** ve **nun**, -(I)n vasıta eki getirilerek türetilen -mAksIzIn ekinin etimolojisi üzerinde durulmaktadır. Farsçada -sIz ekinin yerine *bî*, *değil* edatı yerine de *nâ* ön ekinin kullanıldığı; **mimin** yani -mA olumsuzluk ekinin fiilleri olumsuz kıldığı, *hiç* sözünün ise olumsuz ifadeleri pekiştirdiği anlatılmaktadır.

mI, soru anlamı kazandırılmak istenen her tür kelimenin yanına getirilmektedir. Sorunun cevabı olumlu ise tasdik edatı olan *evet*, olumsuz ise *hayır* ile mukabele edilmektedir.

Ancak, birlikte kullanıldığı kelimenin anlamını sınırlandıran ve birleşik cümlelerde yardımcı cümlenin ifade ettiği anlamı kesinleştiren bir edat olarak değerlendirilmekte ve Arapça *fakat* ve *lâkin* edatlarının da aynı işlevlerde kullanıldığı bildirilmektedir.

Türkçedeki -cIk ve -cAğIz ekleri ile Farsçadaki -çe eki küçültme anlamı taşıyan ekler olarak belirtilmektedir.

-Iık ekinin yer adları türetme işlevine edât-ı mahalliyet, sıfatlardan kavram adı türetme işlevine edât-ı masdariyet adı verilmekte ve Arapçadaki -iyyet ekinin de edât-ı masdariyyet işlevi taşıdığı ifade edilmektedir.

-II eki ile Farsçadaki -î ve Arapçadaki -iyye eklerine edât-ı nisbet adı verilmekte ve eklendikleri kelimelere ilgi anlamı kattıkları açıklanmaktadır.

Cümle sonuna getirilen *ya* edatının ve bunun kısaltılmışı olarak düşünülen *A* edatının *sevdiğin ya, geldin ya, baksana, gelsene* örneklerinde olduğu gibi kuvvetlendirme; *a sultânım, a cânım* gibi yerlerde görülen *a* edatının edât-ı nidâ, cümle başında kullanılan *işte* sözünün *işte bak* türünden örneklerde görüldüğü gibi tenbih edatı olduğu bildirilmektedir.

Hâtime:

Son bölümde cümle konusu işlenmektedir. Cümle, bir tamlayanın bir tamlanana bağlanmasıyla ortaya çıkıp dinleyene anlamı bütünüyle ifade eden söz olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım daha çok isim cümlelerine uymakla birlikte, cümle; bir özne (fâ'il) ile bir fiilden meydana gelen fiil cümlesi ve bir özne (mübtedâ) ile isim olan bir yüklem (haber) -DIr eki (edât-ı haber) vasıtasıyla birleştirilmesinden meydana gelen isim cümlesi olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır⁹. Daha sonra da olumlu isim cümlesinin ve

olumsuz isim cümlesinin örnekleri bütün şahıslara göre bir tablo hâlinde sunulmaktadır.

Cümlenin temel unsurları böylece verildikten sonra mütemmimat adı verilen yardımcı unsurlara geçilmektedir. İlk olarak hâl adı verilen zarf-fiiller ele alınmakta, *-ArAk* ve *iken* zarf-fiili taşıyan kelimelerin bulunduğu cümleler sunulmaktadır. İkinci sırada eşitlik fonksiyonu taşıyan unsurlara yer verilmekte, *-CA* eki ve Farsça *-âne* ekiyle kullanılan örnekler sıralanmaktadır. Üçüncü ve son olarak müte'allikat-ı fiil adı verilen fiilin anlamını tamamlayan *üzere, için, ile, gibi, dek* edatları ve *-I, -A, -DA, -DAn* hâl ekleri ile kurulan ibareler sayılmaktadır.

Zeyl-i risâle:

Kitaba ek olarak konulan bu bölümde çok kullanılan fiiller; Arapça sarf anlayışının etkisiyle ikili, üçlü, dördü kökler hâlinde ve farklı yazılışlarıyla birlikte sıralanmış, fâ'ide ve kaa'ide başlıkları altında fiillerle ilgili bazı açıklamalara yer verilmiştir.

Sünâ'î:

Kökü iki harften meydana gelen 235 fiile ve bunlardan 14'ünün ayrı yazılışına yer verilmiştir.

Fâ'ide:

Küçük ünlü uyumuna uymayan *çürimek, sürimek, yürimek* yazımının bu kurala uydurularak *çürüme, sürüme, yürüme* şekillerinde de olabileceği belirtilmektedir.

Sülâsî:

Kökü üç harften meydana gelen 208 fiile ve bunlardan 13'ünün ayrı yazılışına yer verilmiştir.

Fâ'ide:

Bazı fiillerde kelime kökünde bulunan ve fiil çekimi sırasında ortaya çıkan ünlülerin yazılıp yazılmaması ile ilgili iki ihtimalli durumlar ele alınmaktadır.

Rübâ'î:

Kökü dört harften meydana gelen 54 fiile ve bunlardan 9'unun ayrı yazılışına yer verilmiştir.

Fâ'ide:

Bazı fiil köklerinin son sesinde bulunan *-a* ünlüsünün **elif** ile de yazıldığı, ancak **ha (-yı resmiyye)** ile yazılmasının daha yaygın olduğu belirtilmektedir.

Türkçede *ısmarlamak* fiili beşli bir kök olarak değerlendirilmekte, fakat bu tür fiillerin Türkçede çok az bulunduğu ifade edilmektedir.

Bu bölümde son olarak 37 geçişsiz fiilin ve bunların *-Ar-*, *-Ir-* ve *-t-* ekleri ile geçişli kılınmış şekillerinin bulunduğu bir tablo bulunmaktadır.

Kaa'ide:

Ünsüzle biten *bilin-*, *yazıl-*, *eriş-*, *alış-*, *irkil-*, *ayrıl-* gibi fiillerin ünsüzle başlayan bir ek aldıklarında araya bir ünlü harfin yazıldığı belirtilmektedir.

Kaa'ide:

Bu bölümde iki ünlü arasında kalan *-t-* fiilden fiil yapma ekinin *-d-* ünsüzüne dönüştüğü örneklerle açıklanmakta ve *et-* fiilinin *t* ünsüzünün de aynı şekilde bu fiile ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde *d* ünsüzüne dönüştüğü bir tabloda gösterilmektedir¹⁰.

Ünlüyle biten fiillerin *-r* ekiyle, ünsüzle biten tek heceli fiil köklerinin *-Ar* ekiyle, *r*, *t* ve *k* ünsüzlerinden biriyle biten fiillerin ise *-Ir* ekiyle geniş zaman yapılacağı anlatılmakta; *alur*, *bilür*, *gelür*, *gücenür*, *ıslanur*, *ilişür*, *irkilür*, *sanur*, *virür*, *utanur* gibi eskiden beri *-Ur* ekiyle geniş zaman çekimine sokulan fiillerin artık, küçük ünlü uyumuna uygun olarak, *-Ir* ekiyle telâffuz edildiği söylenmekte ve bu eserde de eski kurallara uygun olarak bu tür fiillerin yuvarlak ünlüyle yazıldığı, ancak doğru olanın kelimelerin söylendiği gibi yazılması olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca kelimele-

rin yazılışı ve okunuşu arasında görülen bu tür farklılıkların dilde bazı zorluklara yol açtığı ve zihinlerin lüzumsuz kurallarla dolduğu belirtilmektedir.

Fâ'ide-i mühimme:

Daha önce sıfat bölümünde ele alınan Arapça kelimelerdeki dişilik ve erkeklik kategorisi burada tekrar işlenmekte ve sonunda **tâ-i te'nis** bulunan isimlerin dişi olarak kabul edildiği açıklanmaktadır. Arapça kelimelerle kurulan tamlamalarda da tamlama unsurlarının cinsiyet özelliği bakımından uyumlu olmaları gerektiği, ancak Farsların ve bu konuda onlara uyan Türklerin bazı tamlamalarda bu kurala uymadıkları ifade edilmektedir. Son devirde bazı kâtiplerin ise bu uygulamayı galat olarak değerlendirdikleri açıklanmaktadır.

Eserin son kısmında Arapça olarak *bütün milletlerin bir dili vardır* anlamında bir söz ile bir şükür ifadesine yer verilmekte ve *Medhal-i Kavâ'id* adlı bu eserin Ahmet Cevdet Efendi tarafından 1268 (M.1851) yılında yazıldığı ve Dârü'l-matba'atü'l-âmirede litoğrafya tezgâhında basıldığı belirtilmektedir.

Eserin sonraki baskılarında yazar ve matbaa hakkındaki bölüm bulunmamakta, eserin baş kısmında yer alan bir dış kapakta eserin mekâtib-i rüşdiyede (orta okullarda) okutturulmak üzere ders kitabı olarak seçildiği açıklanmaktadır.

Sonuç:

Medhal-i Kavâ'id, 150 yılı aşan Türkçe dil bilgisi kitabı yazma maceramızın ilk adımı olması bakımından tarihî bir değer taşımaktadır.

Bu kitabın bir diğer önemli özelliği de bir ders kitabı olması, yani pedagojik bir eser niteliği taşımasıdır. Bugün de çok önemli bir konu olarak önümüzde duran okullarımızda dil bilgisinin nasıl veya hangi yöntem ve tekniklerle öğretileceği konusunda da *Medhal-i Kavâ'id*'in ilk olma özelliği taşıdığını söyleyebiliriz.

Yazar, Türkçenin kelimelerin imlâsı ve Arap alfabesiyle doğru okunup yazılması için yeni teklifler getirmekte, yuvarlak ünlülerinin tamamı (o, ö, u, ü) ve *v* ünsüzü için kullanılan **vav** harfinin üstüne ve altına işaretler ilave ederek alfabenin Türkçenin ses özelliklerine uygun bir tarzda ıslah edilmesini düşünmektedir.

Sağır kef harfiyle gösterilen *ñ* ünsüzünün, İstanbul Türkçesinde *n* ünsüzüne dönüştüğü yolundaki açıklama ve *alür*, *bilür* gibi ilk hecesi düz

ünlüyle başladığı hâlde ikinci hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerin *alır, gelir* şeklinde düz ünlüyle okunduğunun belirtilmesi, *ñ* ünsüzünün söyleyişten kalkması ve küçük ünlü uyumu kurallarının başlangıcıyla ilgili bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

İşaret zamirleri ele alınırken *o* zahirinin belirtilmemesi, Arapça ve Farsçanın bunaltıcı etkileri arasında sıkışıp kalan Türkçenin, gramer konusunda bilgin olanlar arasında bile tam olarak kavranamadığını gösteren çarpıcı bir örnektir. Ayrıca isim ve fiil çekimlerinde 3. şahıstan başlanması ve eklerle bir kelime türü olan edatların aynı başlık altında değerlendirilmesi Arapça sarfın Türkçe dil bilgisi üzerindeki etkilerinden sadece bir kaçıdır.

Ahmet Cevdet Paşa, Türkçeyi Arap, Fars ve Türk dillerinin karmaşından meydana gelen bir dil olarak gördüğü *Lisan-ı Osmânî* adıyla anmış ve bu anlayışla dört ayrı dil bilgisi kitabı yazarak hem devrinin Türk dil bilgisi kültürünü yönlendirmiş hem de tarih ve hukuk alanında olduğu gibi dil alanında da çağdaşlarını ve haleflerini etkilemiştir. Bu bakımdan *Medhal-i Kavâ'id*, uzun bir dönem Türk dilinin bir bilgi alanı ve bilim konusu olarak işlenmesinin usulünü ve üslubunu belirlemiştir. Aynı dönemde yazılan dil bilgisi kitaplarının tamamında konuların ele alınışı ve düzeni bakımından *Medhal-i Kavâ'id*'in örnek teşkil ettiğini söylemek hiç de iddialı olmayacaktır.

Jean Deny'nin *Gammaire de la langue turque, dialecte osmanli*, (Paris 1921) adlı eserinin yayımlanmasına kadar yazılan Türk dil bilgisi kitapları Ahmet Cevdet Paşa'nın Türkçeye bakışının etkisi altında kalmıştır. Jean Deny'den sonra ise Türk diline Hint-Avrupa dillerinin gramer özellikleriyle yaklaşma dönemi başlamıştır.

Bu değerlendirmeler ışığında bütün ayrıntıları ile ortaya koymaya çalıştığımız *Medhal-i Kavâ'id*'in, Türk dil bilgisinin Türk dilinin yapısına uygun bir bakış açısıyla yazılmasına ve Türk dilinin okullarımızda daha doğru ve etkin bir şekilde öğretilmesine katkıda bulunmasını diliyoruz.

DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA

- ¹ Daha geniş bilgi için bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*, hzl. Nevzat Özkan, TDK yay. 772, Ankara 2000.
- ² Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet 40-Tetimme*, hzl. Cavid Baysun, TTK yay., Ankara 1986. s.45.
- ³ İlk baskıda Sultan Abdülmecid'in daha sonraki baskılarda Sultan Abdülaziz'in adı bulunmaktadır.

- ⁴ Rekin Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, Dergah yay., İstanbul 1991, s.37, 53.
- ⁵ M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, TDK yay., Ankara 1981, s.20.
- ⁶ Krş. için bk. Abdullah Ramiz Paşa, *Emsile-i Türkiyye*, hzl. Emir İçhem İdben, TDK yay., Ankara 1999, s.9-10.
- ⁷ Krş. için bk. Halit Ziya Uşaklıgil, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, hzl. Kaya Türkay, TDK yay., Ankara 1999, s.24.
- ⁸ Krş. için bk. Halit Ziya Uşaklıgil. age., s.52.
- ⁹ Krş. için bk. Abdullah Ramiz Paşa, age., s.162.
- ¹⁰ Krş. için bk. Abdullah Ramiz Paşa, age., s.39.